

KS. MAREK STĘPNIAK

AKCJA KATOLICKA W POLSCE I W DIECEZJI ŁÓDZKIEJ W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Refleksja historyczna w 10. rocznicę powołania
Akcji Katolickiej Archidiecezji Łódzkiej

WPROWADZENIE

Pasterze Kościoła katolickiego w II Rzeczypospolitej powołali Akcję Katolicką jako stowarzyszenie katolików świeckich w tym celu, aby misję głoszenia Ewangelii i budowania Królestwa Bożego uczynić bardziej skuteczną, aby rozbudzić w sercach świeckich świadomość odpowiedzialności za Kościół, a kapłanom uświadomić konieczność współpracy z katolikami świeckimi. Trudno byłoby dziś korzystać z doświadczeń międzywojennej Akcji Katolickiej, doszukiwać się podobieństw między II a III Rzeczypospolitą, czy też porównywać społeczne i polityczne uwarunkowania, w jakich Kościół wypełniał wówczas i realizuje dziś swoją misję. Niech mi będzie wolno zaproponować już w punkcie wyjścia następujące stwierdzenie: Akcja Katolicka w II Rzeczypospolitej i nasza Akcja Katolicka, odrodzona w Kościele polskim w 1995 r., w łódzkim 16 października 1996 r. z inspiracji Jana Pawła II, wyrastają z troski o skuteczne głoszenie Ewangelii. To jest pierwsze i, jak sądzę, najważniejsze podobieństwo „Akcji Katolickiej wczoraj” do „Akcji Katolickiej dziś”¹.

¹ Podejmując próbę ukazania w tym artykule jedynie pewnych wymiarów działalności, pragnę polecić uwadze liczne najnowsze publikacje na temat Akcji Katolickiej w tym okresie np. książkę ks. Krzysztofa Jeżyny, *Akcja Katolicka w II Rzeczypospolitej*, Lublin 1996, ks. Mariana Dudy, *Akcja Katolicka – studium teologiczno-pastoralne*, Częstochowa 1996, pracę M.J. Żmichrowskiej, *Akcja Katolicka w wypowiedziach i uchwałach biskupów polskich na lamach „Ruchu Katolickiego” 1931–1939*, Warszawa 1997. Również godna polecenia jest najnowsza publikacja pod redakcją ks. prof. Tadeusza Borucki, pt. *Wczoraj – dziś – jutro Akcji Katolickiej* wydana staraniem Wydawnictwa Naukowego PAT w Krakowie w 2004 r.

1. DZIAŁANIA POPRZEDZAJĄCE POWSTANIE AKCJI KATOLICKIEJ W KOŚCIELE POLSKIM

Dokumentem programowym międzywojennej Akcji Katolickiej była Encyklika papieża Piusa XI *Ubi arcano Dei*, ogłoszona 23 grudnia 1922 r. Myśl przewodnią tego dokumentu stanowiły słowa *Pax Christi in regno Christi* (*Pokój Chrystusowy w Królestwie Chrystusowym*). Do budowania Królestwa Chrystusowego potrzeba łaski Bożej, gorliwej pracy kapłanów i instytucji powołanych do szerzenia wiary i świętości życia chrześcijańskiego. Za takie instytucje Pius XI uznał zjazdy katolickie, związki misyjne, kongregacje kościelne, związki kobiet, mężczyzn, młodzieży, stowarzyszenia i kongresy eucharystyczne. Tworzyły one apostołat świecki w najszerszym znaczeniu tego słowa, apostołat, którego celem było umacnianie wiary, odnowa obyczajów, troska o prawa Kościoła i rodziny, o religijne wychowanie dzieci i młodzieży. Taką apostolską działalność Pius XI określił terminem „akcja katolicka”².

Działalność bractw, stowarzyszeń i związków religijnych po odzyskaniu niepodległości przez Polskę najlepiej rozwijała się w archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej oraz na Śląsku (od 1925 r. w diecezji katowickiej), tam gdzie istniały tradycje działalności społecznej, gdzie mimo germanizacji wypracowano metody pracy związkowej i stowarzyszeniowej w ramach sytuacji społeczno-religijnej panującej w zaborze pruskim. Liczne organizacje katolickie działały także w diecezji krakowskiej, tarnowskiej przemyskiej i lwowskiej, w byłym zaborze austriackim, gdzie Kościół katolicki i kultura polska miały pewne możliwości rozwoju. Słaby rozwój związków i stowarzyszeń odnotowano w diecezjach wchodzących w skład byłego zaboru rosyjskiego. Polityka prześladowania katolicyzmu i kultury polskiej, szczególnie nasilona w okresie między powstaniem styczniowym a rewolucją 1905 r., praktycznie uniemożliwiała rozwój stowarzyszeń katolickich. Warto wiedzieć, że władze zaborcze zakazały upowszechniania treści Encykliki *Rerum novarum* Leona XIII z 1891 r., a do 1905 r. listy pasterskie biskupów były poddawane ścisłej cenzurze. Można zatem wnioskować, że działalność stowarzyszeń katolickich w pierwszym okresie po odzyskaniu niepodległości zależała w dużej mierze od sytuacji Kościoła w czasach zaborów. Podczas obrad Episkopatu w Gnieźnie w marcu 1919 r. kard. Edmund Dalbor przedstawił biskupom działalność Ligi Katolickiej w archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej jako przykład zorganizowanej działalności katolików świeckich. Celem Ligi Katolickiej było „uświadamianie religijne, stosowanie zasad katolickich w życiu oraz ochrona interesów Kościoła”. Od 1921 r. inicjatywa kard. Dalbora była przejmowana przez innych biskupów. Powstawały Ligi Katolickie w diecezjach:

² M. Stępniaak, *Akcja Katolicka dzisiaj – tradycja i nowe zadania*, w: *Samorząd – decentralizacja państwa*, Łódź 1994, s. 5–8.

krakowskiej (1925 r.), warszawskiej (1926–27), lubelskiej (1926 r.), przemyskiej (1928 r.).

Wspomniana wyżej Encyklika Piusa XI *Ubi arcano Dei* wpłynęła na konsolidację działalności społecznej Ligi Katolickiej, związków i bractw. Nie wszystkie jej wskazania zostały jednak dostatecznie upowszechnione w nauczaniu Episkopatu i zastosowane w praktyce duszpasterskiej. Należy wskazać na dwie przyczyny: „akcja katolicka”, czyli działalność katolików, była już zorganizowana w Ligi Katolickiej, bractwa, chrześcijańskie związki zawodowe i inne zrzeszenia. Drugą przyczyną były problemy wewnętrzne Kościoła, wynikające z odbudowy polskiej państwowości: sprawa konkordatu ratyfikowanego ostatecznie, mimo protestów środowisk laickich i lewicowych w 1925 r., zmiany granic diecezji, a także napięcia między kolejnymi, szybko zmieniającymi się rządami a Episkopatem. Te przyczyny sprawiły, że podczas konferencji Episkopatu w latach 1923–1926 biskupi nie podejmowali spraw związanych z działalnością katolicko-społeczną. Nie oznacza to oczywiście, że w poszczególnych diecezjach taka działalność nie była rozwijana.

2. POWSTANIE AKCJI KATOLICKIEJ

Problem utworzenia organizacji o nazwie „Akcja Katolicka” został podjęty dopiero na konferencji Episkopatu w Gnieźnie w 1928 r. Biskup Stanisław Łukomski z Łomży omówił jej zasady, strukturę i formy działalności, postulując włączenie do nowo tworzonej organizacji istniejących już związków i stowarzyszeń. Biskup Teodor Kubina, ordynariusz częstochowski, przedstawił zaś zagadnienie apolityczności tej organizacji. Powołano również Komisję ds. Akcji Katolickiej. Kolejnym sygnałem dla utworzenia Akcji Katolickiej w Polsce był list papieża Piusa XI z 1929 r. do biskupów polskich, który znacznie przyspieszył tworzenie struktur organizacyjnych Akcji Katolickiej. Za patrona nowego stowarzyszenia obrano św. Wojciecha, powołano organ prasowy pismo o tytule „Ruch Katolicki”, a świętem patronalnym ogłoszono uroczystość Chrystusa Króla Wszechświata. Statut Akcji Katolickiej w Polsce został zatwierdzony przez Stolicę Apostolską 7 grudnia 1930 r., a 24 grudnia kard. August Hlond utworzył Naczelny Instytut Akcji Katolickiej z siedzibą w Poznaniu, któremu podlegały Diecezjalne Instytuty Akcji Katolickiej oraz struktury w poszczególnych parafiach. Pierwszym prezesem został mianowany hrabia Adolf Bniński, dyrektorem ks. dr Stanisław Bross, a asystentem kościelnym bp Walenty Dymek. Polska Akcja Katolicka została zorganizowana według modelu włoskiego, oparta była na strukturze stanowej: kobiety (Katolickie Stowarzyszenie Kobiet) mężczyźni (Katolickie Stowarzyszenie Mężów), młodzież męska (Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej) i żeńska (Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej). Powołano również Akcję Katolicką w wojsku. Kapłanom powierzano funkcje asystentów

kościelnych. Taka struktura stowarzyszenia została zatwierdzona decyzją Episkopatu Polski z 19 czerwca 1934 r. W tym samym roku powstały struktury Akcji Katolickiej w Kościele grekokatolickim w Polsce oraz w Kościele ormiańskim³.

Działalność Akcji Katolickiej stała się również przedmiotem obrad Pierwszego Polskiego Synodu Plenarnego w Częstochowie, w 1936 r. Uchwały synodalne odnosiły się do następujących zagadnień: zależność Akcji Katolickiej od hierarchii, władz stowarzyszenia, zadań zrzeszeń katolickich wchodzących w skład Akcji i organizacji pomocniczych, funkcji kierowniczych katolików świeckich, formacji członków i obowiązków asystenta kościelnego, a także zadań Akcji Katolickiej w nauczaniu szkolnym i relacji stowarzyszenia do zakonów. Podczas obrad Konferencji Episkopatu 25–27 września 1938 r. w Częstochowie biskupi podjęli decyzję o utworzeniu w ramach Krajowego Związku Młodzieży Męskiej oddziałów dla młodzieży wiejskiej i robotniczej. Inicjatywa ta jednak nie została w pełni zrealizowana do września 1939 r. Inna inicjatywa, podjęta w 1937 r. na prośbę nuncjusza apostolskiego abpa Filipa Cortesiego, dotyczyła powstawania w ramach Akcji Katolickiej Instytutów Wyższej Kultury Religijnej. Do wybuchu II wojny światowej Instytuty powstały w szesnastu diecezjach⁴.

Akcję Katolicką w latach międzywojennych tworzyli liderzy i rzesze członków. Do pierwszej grupy zaliczyć należy duchowieństwo, przedstawiciele ziemiaństwa, przemysłowców, przedstawiciele inteligencji. Ta ostatnia grupa była jednak reprezentowana w niewielkim stopniu, ze względu na dystansowanie się ówczesnej polskiej inteligencji od katolicyzmu i brak w owym czasie uformowanej inteligencji katolickiej. Biskupi wielokrotnie w listach pasterskich zarzucali polskiej inteligencji bierność w życiu społecznym i religijnym, brak pogłębionej wiary, niezdolność do ofiarności na rzecz dobra wspólnego, podatność na wpływy laickie i nadużycia w sferze życia małżeńskiego. „Niestety, tak zwana inteligencja nie tylko nie jest wzorem, ale zły przykład daje swoją obojętnością, a pewna część nawet sieje zgorszenie krzyczącymi występkami, zwłaszcza na tle małżeńskiego pożycia” – pisał biskup tarnowski Leon Wałęga z liście pasterskim z 1931 r.⁵. Członkowie stowarzyszenia rekrutowali się ze środowisk wiejskich, mieszczańskich i robotniczych, chociaż jak twierdzą historycy, Akcja Katolicka w minimalnym stopniu dotarła do polskich robotników.

Znaczące miejsce wśród inicjatyw podejmowanych przez Akcję Katolicką zajmowała działalność wydawnicza. Oficjalnym organem stowarzyszenia był miesięcznik „Ruch Katolicki” wydawany w latach 1931–1939 nakładem Naczelnego Instytutu Akcji Katolickiej. Zasięg ogólnokrajowy miały również periodyki „Misterium Christi”, „Kultura”, „Szkoła Czynu”. Katolicki Związek Mężów w

³ Por. K. Jeżyna, dz.cyt., s. 35–38.

⁴ Por. tamże, s. 38–39.

⁵ *List pasterski o chrześcijańskim rozumieniu polityki*, Currendae Consistorii Episcopalis Tarnoviensis 1, 1931, s. 5. Por. także M. Stępnia, *Kwestia społeczna w listach pasterskich biskupów polskich 1919–1939*, Łódź 1995, s. 31 n.

latach 1935–1939 wydawał miesięcznik „Na wyżyny”, Katolicki Związek Kobiet miesięcznik „Zjednoczenie” w latach 1933–1939, a także dodatek „Gazeta dla Kobiet”. Organem Katolickiego Związku Młodzieży Męskiej był miesięcznik „Przyjaciel Młodzieży” (1934–1939), Katolicki Związek Młodzieży Żeńskiej wydawał miesięcznik „Młoda Polska” (1934–1939). Warto dodać, że również DIAK wydawały własne tytuły prasowe⁶. W kontekście dzisiejszych trudności ze zbytem prasy katolickiej w naszych parafiach, a także ze zbytem materiałów publikowanych przez KIAK, można tylko podziwiać tę wieloraką działalność wydawniczą z okresu międzywojennego i wyciągnąć właściwe wnioski dla naszych Oddziałów Parafialnych.

3. ZADANIA AKCJI KATOLICKIEJ W POLSCE

W celu uzupełnienia powyższego zarysu dziejów Akcji Katolickiej należy przedstawić oczekiwania i nadzieje, jakie wiązali z jej działalnością polscy biskupi. Powstanie i rozwój Akcji Katolickiej i innych stowarzyszeń oraz szeroko rozumiana działalność społeczna były jednym z głównych tematów podejmowanych przez ówczesny Episkopat. Książd prof. J. Majka, analizując nauczanie biskupów polskich w latach międzywojennych, wyróżnił cztery grupy wypowiedzi. Do pierwszej zaliczył odnoszące się do działalności społecznej w najszerszym znaczeniu tego słowa, pochodzące z okresu przed powstaniem stowarzyszenia. Drugą grupę stanowią listy pasterskie poświęcone wyłącznie Akcji Katolickiej, w których biskupi zapoznają wiernych z podstawami teologicznymi i zasadami organizacyjnymi. Trzeci rodzaj to krótkie zachęty, wygłaszane w różnych okolicznościach, ukazujące znaczenie Akcji Katolickiej do odrodzenia życia religijnego i społecznego i upowszechnienia zasad chrześcijańskiej moralności. Ostatnia grupa wypowiedzi odnosi się do szczegółowych zagadnień związanych z działalnością Akcji Katolickiej, jak: rozwój czytelnictwa, działalność charytatywna, oświatowa i wychowawcza⁷.

Przedstawiony wyżej podział warto zilustrować wybranymi przykładami, zaczerpniętymi z niezwykle bogatego nauczania biskupów polskich. Ordynariusz przemyski bp A. Nowak stwierdził w liście pasterskim z 1929 r., że Akcja Katolicka powinna obejmować wszystkie grupy społeczne i stawiać sobie jako cel nadrzędny urzeczywistnianie idei Królestwa Bożego w naszym narodzie i rozwiązanie w duchu sprawiedliwości i zasad Chrystusowych wszelkich zagadnień rodzinnych, moralnych, oświatowych i społeczno-ekonomicznych⁸. Oznacza to

⁶ Por. K. Jeżyna, dz.cyt., s. 41–42.

⁷ Por. J. Majka, *Nauczanie społeczne polskiej hierarchii kościelnej*, w: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832–1939*, (dalej HKSP), red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981, s. 572–574.

⁸ *List pasterski o Lidze Katolickiej*, „Kronika Diecezji Przemyskiej”, 8–9, 1929, s. 162.

konkretnie, jak wynika z treści poświęconych Akcji Katolickiej licznych listów pasterskich innych biskupów, powstrzymanie procesu laicyzacji, obronę wolności Kościoła, upowszechnienie katolickich zasad społecznych, odnowienie życia religijnego w rodzinach, oddziaływanie na opinię publiczną i politykę społeczną państwa oraz działania na rzecz chrześcijańskiego wychowanie dzieci i młodzieży. Szczególnie wyraźnie i często formułowany był postulat niezależności Akcji Katolickiej od partii politycznych. Apolityczność była uznawana za warunek swobodnego oddziaływania na szerokie kręgi społeczeństwa, uświadczenia religijnego i wychowania katolików świeckich opartego na najlepszych tradycjach religijnych i patriotycznych. Tezy takie znajdujemy m.in. w listach bpa Karola Radońskiego z Włocławka⁹, kard. Aleksandra Kakowskiego z Warszawy¹⁰, bpa Stanisława Adamskiego z Katowic¹¹.

Powyższe wypowiedzi wskazują wyraźnie na fakt, że biskupi polscy dostrzegali w Akcji Katolickiej ważne narzędzie odnowy religijno-moralnej życia społecznego. Zdaniem kard. Augusta Hlonda „Akcja Katolicka to organizacja realnego czynu, który oparty o przyszłość, dziś walczy o jutro, by przybliżyć wielką godzinę ludzkości, w której Chrystus będzie Zwycięzcą, Panem i Królem”. Z tego powodu apostolska działalność stowarzyszenia powinna mieć na celu „przywrócenie panowania Chrystusa w społeczeństwie ludzkim, to zapowiedź tej epoki w dziejach Kościoła, która apostolskim i wspólnym wysiłkiem duchowieństwa i świeckich odbuduje świat w duchu Chrystusowym”¹². Arcybiskup Edward Ropp, metropolita mohylewski, wskazywał na łamach „Ruchu Katolickiego” na zadania budzenia świadomości religijnej: „Dać prostemu ludowi łatwe, nie nużące, a ściśle wiadomości o wierze i obyczajach, o ich obowiązkach, o skutkach uchyleń od wiary i życia według zasad wiary. Dawać klasom wyższym dobre, interesujące, gruntowne, ale równocześnie przystępne dzieła o wierze, o zasadach wiary, o prawdzie Objawienia”¹³. Kardynał Aleksander Kakowski wyznaczał stowarzyszeniu głównie cele charytatywne: „musimy za przykładem praocjów naszych rozwinąć potężną działalność dobroczynną katolicką. Działalność ta w myśli wskazań Stolicy Świętej musi by dziś prowadzona w ramach Akcji Katolickiej”¹⁴. Czynna miłość chrześcijańska wymaga jednakże działań systemowych i konkretnych. Takie zadanie przedstawił bp Paweł Kubicki, sufragan diecezji sandomierskiej, na łamach „Ruchu Katolickiego”. Czynna miłość chrześcijańska oznacza „organizowanie pracy dla potrzebujących takowej lub też gdzie o pracę łatwiej,

⁹ *List pasterski o Akcji Katolickiej*, „Kronika Diecezji Włocławskiej”, 12, 1939, s. 358–359.

¹⁰ *List pasterski o miłosierdziu chrześcijańskim w Akcji Katolickiej*, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie”, 1, 1931, s. 23.

¹¹ *List pasterski o Akcji Katolickiej*, „Wiadomości Diecezjalne Katowickie” 18, 1934, s. 419–432.

¹² A. Hlond, *O roli świeckich w parafii*, RK, 1933, nr 5, s. 194 cyt. za M.J. Żmichrowska, dz.cyt., s. 51–52.

¹³ Tamże, s. 53.

¹⁴ Tamże.

a chodzi o jej uruchomienie – dostarczanie surowców czy narzędzi, koniecznych dla uruchomienia warsztatu. Tu musi mieć zastosowanie zwrotna pożyczka, możliwie najniższej oprocentowana albo niekiedy, choć rzadko, zupełnie bezprocentowa. Rozdawanie grosza za darmo poza krańcowo wyjątkowymi wypadkami, nie powinno mieć miejsca”¹⁵

4. AKCJA KATOLICKA W KOŚCIELE ŁÓDZKIM DO 1939 R.

Powołanie Akcji Katolickiej w diecezji łódzkiej poprzedziło utworzenie Ligi Katolickiej w 1926 r. Działalność stowarzyszeń katolickich oraz doświadczenia związane z organizowaniem Ligi, a także sugestie Episkopatu, skłoniły władze kościelne do podjęcia działań mających na celu koordynację działalności katolików świeckich w ramach Akcji Katolickiej. Wyraźnym sygnałem do podjęcia tych działań był artykuł ks. dr A. Roszkowskiego zatytułowany *Akcja Katolicka w Diecezji Łódzkiej*, omawiający zadania mającego powstać stowarzyszenia w kontekście społeczno-religijnych uwarunkowań diecezji. Głównym celem miało być odnowienie życia chrześcijańskiego w wymiarze rodzinnym, społecznym, wychowania dzieci i młodzieży, skuteczna pomoc ubogiej ludności robotniczej i chłopskiej, troska o sprawiedliwość społeczną oraz obrona praw Kościoła. Zadaniem kapłanów miało być ukazywanie wiernym potrzeby pogłębienia życia religijnego oraz odnowy życia społecznego opartego na zasadach moralności chrześcijańskiej. Ważną rolę ograć miało także upowszechnienie wiedzy religijnej poprzez stowarzyszenia dla dzieci i młodzieży oraz propagowanie książek i prasy katolickiej¹⁶.

W lutym 1929 r. bp Wincenty Tymieniecki, w celu wypracowania odpowiedniego modelu organizacyjnego, powołał Komisje do Spraw Społecznych. Pierwszym zadaniem Komisji było przekonanie duchowieństwa o słuszności decyzji Episkopatu dotyczącej aktywnego zaangażowania świeckich w życie Kościoła. Nie wszyscy bowiem kapłani reprezentowali postawę otwartą wobec nowym form aktywności świeckich i nowych metod duszpasterstwa. Komisja stawiała sobie także za cel zaznajomienie duchowieństwa z wytycznymi Stolicy Apostolskiej i Episkopatu dotyczącymi organizacji apostołstwa świeckich. Cele te były realizowane głównie poprzez konferencje dla duchowieństwa.

¹⁵ Tamże, s. 54.

¹⁶ „Musimy zabrać się do zwalczania zakorzenionej w naszym społeczeństwie zasady liberalizmu, że religia to rzecz prywatna. Musimy w najbardziej przystępny sposób przekonać społeczeństwo nasze, że przyjęcie zasadniczych prawd o naturze, godności i przeznaczeniu człowieka, o wartości dóbr doczesnych i o władzy społecznej oraz sprawiedliwości i miłości chrześcijańskiej, prowadzi nas na teren praktycznych urządzeń warunków życia społecznego, których zaniedbanie przekreśla całkowicie nasze wierzenia religijne i przekonania moralne”, ks. A. Roszkowski, *Akcja Katolicka w Diecezji Łódzkiej*, WdŁ, 1928, 3, s. 161.

W październiku 1929 r. podjęto decyzję o utworzeniu Akcji Katolickiej w diecezji łódzkiej. Organizacja miała składać się z czterech kolumn stanowych: mężczyzn, kobiet, młodzieży męskiej i żeńskiej. Stowarzyszenie miało objąć swoją działalnością wszystkie klasy społeczne, co miało służyć upowszechnieniu zasad katolickich wśród poszczególnych klasowymi i zahamowaniu wpływów ideologii socjalistycznej i komunistycznej¹⁷. Na konferencji duszpasterzy 26–28 listopada 1929 r. ustalono zasady relacji Akcji Katolickiej do organizacji wcześniej istniejących, ukazując ich pomocniczą rolę dla apostołstwa świeckich. Określono również dwa podstawowe kierunki działalności: wykształcenie elity katolickiej poprzez kursy i szkolenia, rekolekcje i oddziaływanie ma szerokie grupy społeczne poprzez spotkania formacyjne w parafiach oraz organizowanie Dni Katolickich.

Podjmując działalność w specyficznych i trudnych warunkach diecezji łódzkiej, Akcja Katolicka była przede wszystkim nastawiona na działalność społeczną, zwłaszcza wśród robotników. Duże znaczenie przywiązywano do poinformowania i odpowiedniej formacji kapłanów, wychodząco bowiem z założenia, że działalność Akcji Katolickiej w parafii będzie zależała w dużej mierze od duszpasterzy. Działalność organizacji miała jednak opierać się na zaangażowaniu katolików świeckich, odpowiednio przygotowanych i świadomych swojej misji w Kościele i odpowiedzialności za życie społeczne. To „pospolite ruszenie” polskiego laikatu stworzyło szeroką płaszczyznę udziału katolików świeckich w życiu Kościoła i dało możliwość zorganizowanego oddziaływania na różne wymiary życia społeczne.

Centralną strukturą diecezjalną Akcji Katolickiej był Diecezjalny Instytut (DIAK), utworzony w Łodzi w październiku 1929 r. Na czele Rady Diecezjalnej stanął bp Kazimierz Tomczak, a urząd dyrektora pełnił ks. Stanisław Nowicki¹⁸. DIAK podlegał bezpośrednio biskupowi ordynariuszowi, który powoływał na okres trzech lat prezesa, sekretarza i asystenta kościelnego. Zadaniem DIAK było tworzenie struktur w parafiach i dekanatach, pomoc organizacjom, które wyraziły gotowość wstąpienia do Akcji, określanie zadań i koordynacja działań oraz utrzymywanie kontaktów z NIAK. Organem doradczym była Diecezjalna Rada Akcji Katolickiej, składająca się z prezesa, sekretarza DIAK, diecezjalnego asystenta kościelnego oraz delegatów stowarzyszeń należących do Akcji. Podstawową komórką organizacyjną była PAK, ze swoim prezesem, wybranym przez proboszcza parafii spośród prezesów parafialnych organizacji katolickich. Proboszcz pełnił również funkcję asystenta kościelnego PAK. Koordynowaniu pracy stowarzyszenia w regionie miały służyć Dekanalne Instytuty Akcji Katolickiej, które miały takie same zadania i strukturę jak PAK.

¹⁷ Por. W. Tymieniecki, *List do Wielebnego Duchowieństwa Diecezji Łódzkiej*, WDL, nr 7, 1929, s.99 n.

¹⁸ Por. K. Dąbrowski, *Arcybiskup Włodzimierz Jasiński 1873–1965*, Łódź 1990, s. 58.

Szczególne znaczenie przywiązywano do obecności asystentów kościelnych we wszystkich działaniach Stowarzyszenia. Asystent był „duszą Akcji Katolickiej, instruktorem i zarazem delegatem władzy kościelnej. Oddziaływać powinien przede wszystkim indywidualnością, nauką i świętością, a unikać wysuwania władzy”¹⁹. Wszelkie postanowienia Zarządu PAK powinny być uzgadniane z asystentem i uzyskiwać jego aprobatę, która wyrażała zgodę władzy kościelnej. Zróżnicowane formy działalności podejmowane przez DIAK przedstawiają go jako strukturę, której celem było czuwanie nad rozwojem i działalnością stowarzyszeń wchodzących w skład Akcji Katolickiej oraz analiza potrzeb społecznych i duszpasterskich i realizacja zadań pod kierunkiem biskupa diecezjalnego.

Opieka duszpasterska obejmowała trzy zasadnicze środowiska młodzieży: młodzież akademicką, młodzież szkół średnich i młodzież pozaszkolną pracującą w rolnictwie lub rzemiośle. W 1919 r. powstało ogólnopolskie Zjednoczenie Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej z siedzibą w Poznaniu. W poszczególnych diecezjach powoływano Związki Młodzieży Polskiej Męskiej i Żeńskiej, które w 1928 r. stały się stowarzyszeniami²⁰. Organizacje młodzieżowe weszły w skład Akcji Katolickiej jako zintegrowane struktury, reprezentujące młodzież wszystkich organizacji kościelnych i wszystkich stanów. Również organizacje młodzieży akademickiej, choć oficjalnie nie weszły w skład Akcji utrzymywały z nią bliskie relacje.

Gdy w 1929 r. rozpoczęto tworzenie struktur Akcji Katolickiej w diecezji łódzkiej, działał już Związek Młodzieży Polskiej Męskiej, mający osobowość prawną, zatwierdzony przez władze kościelne i państwowe. Celem związku było „wyrabianie członków w ramach ścisłej organizacji na świątyniach, dzielnicach i czynnych obywateli państwa, przejętych duchem katolickim i polskim”²¹. W 1929 r. oddziały istniały w 59 parafiach, liczyły 1577 członków²². Nad oddziałem sprawował opiekę proboszcz parafii. Przynależność do organizacji nakładała na młodzież obowiązek postępowania „według zasad katolickich i narodowych”. Organizacja wykluczała ze swojego grona osoby przynależące do stowarzyszeń, których „cele lub działalność sprzeciwiają się zasadom Kościoła katolickiego lub dobru narodu polskiego”²³.

W 1934 r. Związek Młodzieży Polskiej Męskiej przekształcił się w Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej, wchodząc w struktury Akcji Katolickiej. Prezesem został L. Chwalbiński, sekretarzem generalnym ks. Z. Franczewski, a asystentem kościelnym ks. J. Gawęda. Zarząd wypełniał swoje funkcje do września 1939 r. Oprócz celów i zadań statutowych Stowarzyszenie realizowało zada-

¹⁹ Akta Kurii Diecezji Łódzkiej (AKDŁ), teczka nr 84/A. Informacje o Akcji Katolickiej uzyskane w Rzymie, 1932, s. 9–11.

²⁰ Por. J. Majka, *Katolickie organizacje młodzieżowe*, w: HKSP, s. 342.

²¹ AKDŁ, teczka nr 83, *Statut Związku Młodzieży Polskiej Męskiej w Łodzi*, 1932, s. 3.

²² Por. AKDŁ, teczka nr 83/4, *Statystyka Związku Młodzieży Polskiej w Łodzi za 1929 r.*, s. 1.

²³ AKDŁ, teczka nr 83/5, *Statut Związku Młodzieży Polskiej Męskiej w Łodzi 1932*, s. 4.

nia wyznaczone przez DIAK, organizowało zloty dekanalne i diecezjalne swoich członków, troszczyło się o formację religijną, intelektualną i patriotyczną.

Związek Młodzieży Polskiej Żeńskiej był młodzieżową organizacją o charakterze ogólnopolskim. W 1929 r. w diecezji łódzkiej oddziały istniały w 64 parafiach i liczyły 1871 członkiń²⁴. W lipcu 1934 r. zostało przekształcone w Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej. Powołano nowy zarząd, którego prezesem została S. Mogilnicka, sekretarką generalną A. Starzewska, a asystentem kościelnym ks. T. Graliński²⁵. Zarząd ten działał do 1939 r. Stowarzyszenie kładło szczególny nacisk na uświadomienie religijne i wiedzę dotyczącą działalności organizacyjnej, jako niezbędną do tworzenia struktur organizacyjnych w parafiach. „Hasła nasze muszą przeniknąć w każdą kroplę naszej krwi, by każdy czyn drużny był szlachetnym czynem, by każda myśl – Bożą była myślą”²⁶. Ważne miejsce zajmowała także formacja patriotyczna.

Katolickie Stowarzyszenie Mężów (KSM) powstało w diecezji łódzkiej w 1934 r. na mocy decyzji Episkopatu, tworzącej jedną organizację katolicką mężczyzn. W skład nowej organizacji weszło również Stowarzyszenie Mężczyzn Katolików działające od 1928 r. Asystentem kościelnym został ks. dr A. Kaczewiak. Celem Stowarzyszenia była formacja religijna i moralna, obrona praw i przygotowanie do pełnienia obowiązków wynikających z powołania, obrona rodziny katolickiej oraz „obrona wolności religijnej we wszystkich przejawach życia kościelnego”. Zadania te realizowano poprzez zebrania, rekolekcje, nabożeństwa i obchody religijne, wykłady. Członkowie Stowarzyszenia dążyli do tworzenia „prztyłków dla starców i kalek, gospod, kas oszczędności i od nieszczęśliwych wypadków”. Stawiali sobie także za cel formację kulturalną: „urządzanie wycieczek, wieczornic i szlachetnych rozrywek; zakładanie bibliotek i czytelni, prowadzenie sekcji: religijnej, obyczajowej, oświatowej, dobroczynnej; pomoc w poszukiwaniu pracy oraz współpraca z innymi organizacjami”²⁷. Szczególną uwagę przywiązywano do współpracy z Katolickim Stowarzyszeniem Młodzieży Męskiej.

W 1937 r. KSM tworzyło 92 oddziały, liczące 2876 członków i 93 kandydatów. Interesująca jest struktura zawodowa członków, która przedstawiała się następująco: inteligencja – 218 osób (7,6%), rzemieślnicy – 408 (14,2%), robotnicy – 830 (28,9), włościanie – 1420 (49,4%)²⁸. Porównanie powyższych danych z liczbami z lat poprzednich wskazuje na fakt, że największy przyrost liczby członków zaznaczył się wśród inteligencji, co może świadczyć o kierunku działań nastawio-

²⁴ Por. AKDŁ, teczka nr 83/4, *Statystyka Związku Młodzieży Polskiej w Łodzi za 1929 r.*, s. 1.

²⁵ Por. AKDŁ, teczka nr 83/4, *druk nr 2635, 2536 s. 1 oraz teczka nr 84/A. Sprawozdanie DIAK w Łodzi za rok 1936*, s. 3.

²⁶ AKDŁ, teczka nr 83/5, *Okólnik nr 4, 1933*, s. 3.

²⁷ Por. AKDŁ, teczka nr 83/3, *Statut Stowarzyszenia Mężczyzn Katolickich*, s. 1.

²⁸ Por. AKDŁ, teczka nr 83/3, *Sprawozdanie z działalności KSM w Łodzi za rok 1937*, s. 2.

nych na kształcenie elit, które poprzez przykład, fachową wiedzę i doświadczenie mogłyby się przyczynić do rozwoju Stowarzyszenia wśród mężczyzn²⁹.

Przed powstaniem Akcji Katolickiej katolickie organizacje kobiece były zróżnicowane klasowo. W 1932 r. na zjeździe w Łodzi utworzono Katolicki Związek Polek Diecezji Łódzkiej, do którego włączyła się część istniejących stowarzyszeń. W 1934 r. organizacja ta przekształciła się w skupiające już wszystkie katolickie organizacje kobiece Katolickie Stowarzyszenie Kobiet Diecezji Łódzkiej, liczące 57 oddziałów parafialnych i blisko 2 tys. członkiń³⁰. Program pracy Stowarzyszenia realizowany podczas zjazdów i spotkań formacyjnych w parafiach obejmował problemy religijno-liturgiczne, moralno-społeczne, organizacyjno-oświatowe oraz charytatywne. Oprócz pracy formacyjnej Stowarzyszenie uwzględniało również w swojej działalności oddziaływanie na kobiety niezrzeszone. Członkinie podjęły postanowienie: „kształcenia się na światłe i czynne wyznawczynie Kościoła katolickiego i przygotować się do osobistego i zbiorowego apostołstwa Chrystusowego, [...] stać na straży wiary i moralności chrześcijańskiej, świętości i czystości rodziny, religijnego wychowania dzieci i młodzieży tak w domu jak i w szkole”³¹.

Na realizację hasła Stowarzyszenia *Pro Christo et Patria* wskazywała tematyka zjazdów. „Dla Chrystusa” walczone z niemoralnością prasy, filmów, książek, „dla Ojczyzny” starano się pielęgnować zdrowego ducha moralnego, tradycje i kulturę polską. Do statutowych zadań Stowarzyszenia należało „zespalenie, organizowanie i wyrabianie zrzeszeń katolickich dla celów apostołstwa świeckiego, czyli dla pogłębienia i szerzenia, wprowadzania w czyn i obronę zasad katolickich w życiu jednostki, rodziny i społeczeństwa zgodnie z nauką Kościoła katolickiego i wskazaniem Stolicy Świętej”³². W działalności Stowarzyszenia można wyróżnić aktywność zewnętrzną i wewnętrzną. Pierwsza z nich miała wymiar społeczny i uwzględniała dobro wspólne obywateli. Obejmowała apostołstwo indywidualne realizowane przez świeckich dawane świadectwem chrześcijańskiego życia w strefach niedostępnych dla duchowieństwa, oraz apostołstwo zbiorowe realizowane poprzez udział w uroczystościach kościelnych, troskę o ożywienie życia eucharystycznego i obronę zasad wiary i moralności chrześcijańskiej. Ważną rolę w tej dziedzinie apostołstwa przypisywano również upowszechnianiu literatury religijnej oraz zasad nauczania społecznego Kościoła. Podjęcie aktywności zewnętrznej poprzedzało własne uświęcenie – czyli aktywność wewnętrzną. Obejmowała ona formację duchowo-religijną, moralną i społeczną³³.

²⁹ Por. K. Jeżyna, dz.cyt., s. 125.

³⁰ Por. AKDŁ, teczka nr 83/2. *Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet Diecezji Łódzkiej za 1934 r.*, s. 1.

³¹ AKDŁ, teczka nr 83/2. *Protokół z III Zjazdu Delegowanych KSK Diecezji Łódzkiej z 1934 r.*, s. 2.

³² AKDŁ, Teczka nr 84/a, *Statut Konstytucyjny Akcji Katolickiej w Polsce, 1935*, p. 1.

³³ Por. M. Starczewski, *Obecność i aktywność Akcji Katolickiej w parafii w II Rzeczypospolitej*, w: *Świeccy w Akcji*, red. W. Słomka, Lublin 1996, s. 102–109.

Akcja Katolicka, stawiając sobie za cel „odrodzenie społeczeństwa w Chrystusie”, zakładała przede wszystkim umocnienie w wierze członków tworzących ją stowarzyszeń. Uświęcenie własne było podstawowym warunkiem uświęcania innych. Przyjęto zasadę, że „punktem wyjścia Akcji Katolickiej musi być apostołstwo indywidualne, lecz jeśli Akcja chce spełnić wszystkie pokładane w niej nadzieje, musi rozwinąć także apostołstwo rodzinne i społeczne”³⁴. Zgodnie z tymi wskazaniem działalność Stowarzyszenia skupiła się na rodzinie, zagrożonej w łódzkim środowisku w szczególności przez ubóstwo, swobodę obyczajów, pozostawanie w związkach niesakramentalnych. Problemy alkoholizmu poruszane były podczas Tygodni Trzeźwości. Służyły temu specjalne nabożeństwa, wykłady specjalistów i lekarzy, które cieszyły się dużym zainteresowaniem³⁵. DIAK organizował również dla poszczególnych grup stanowych oraz dla przedstawicieli PAK rekolekcje zamknięte w Domu Ojców Franciszkanów w Łagiewnikach oraz rekolekcje dla osób bezdomnych w Domach Noclegowych³⁶. Delegaci DIAK uczestniczyli w Kongresach Eucharystycznych i Różańcowych³⁷, oraz rozwijali ruch pielgrzymkowy, łączący wychowanie religijne z obywatelskim. W okresie letnim 1937 r. zorganizowano pielgrzymki do Kalisza (1200 osób), Poznania (647 osób), Sieradza (1215 osób), Krakowa (1200 osób) i trzy do Częstochowy (około 3 tys. uczestników). Członkowie Akcji uczestniczyli także w dorocznych diecezjalnych pielgrzymkach na Jasną Górę³⁸. Pogłębieniu wiary służyły również rekolekcje wakacyjne połączone z wypoczynkiem, organizowane dla młodzieży w Domu Rekolekcyjnym w Łagiewnikach i w Kaszewicach³⁹.

Uświęcenie życia rodzinnego było szczególną troską Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet. W 1932 r. podczas zjazdu Stowarzyszenie zaprotestowało przeciwko projektowi nowego prawa małżeńskiego, dopuszczającego rozwody oraz powoływaniu „poradni świadomego macierzyństwa” i szerzeniu niemoralności przez środki społecznego przekazu⁴⁰. Upowszechnieniu katolickiej nauki o małżeństwie i rodzinie służyły wykłady organizowane przez Stowarzyszenie w większych ośrodkach w diecezji (Łódź, Łask, Pabianice, Zgierz, Piotrków Tryb. Tomaszów Maz.). W konferencjach poruszano tematy: rodzina a życie gospodarcze, działalność Akcji Katolickiej w rodzinie, wychowanie dziecka, problemy związane z alkoholizmem oraz zadania mężczyzny i jego odpowiedzialność za rodzinę i

³⁴ F. Machay, *Zadania duszpasterskie świeckich*, Poznań 1932, s. 101.

³⁵ W Tygodniu Trzeźwości w 1937 r. wzięło udział około 10 tys. osób por. AKDŁ,teczka nr 84/q. Sprawozdanie DIAK w Łodzi za rok 1937, s. 6.

³⁶ Por. Okólnik 7/32, WDL nr 6,1932, s. 281.

³⁷ Por. AKDŁ,teczka nr 84/A, *Sprawozdanie DIAK w Łodzi za rok 1936*, s. 6.

³⁸ Por. AKDŁ,teczka nr 84/A, *Sprawozdanie DIAK w Łodzi za rok 1937*, s. 7.

³⁹ Por. AKDŁ,teczka nr 85/5, *Okólnik nr 3-4:1934 s. 2 oraz teczka nr 85/5. Okólnik nr 7-8, 1934*, s. 4.

⁴⁰ Por. AKDŁ,teczka nr 83/2, s. 1.

życie społeczne⁴¹. Zjazd KSK w marcu 1939 r. postanowił podjąć „planową i zbiorową akcję celem zwalczania w Polsce filmów o treści niemoralnej, gorszącej i zatruwającej dusze Polaków a zwłaszcza polskiej młodzieży”. Dlatego władze Stowarzyszenia zwróciły się do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych o zaostrezenie cenzury obyczajowej odnośnie książek, czasopism i filmów⁴².

Akcja Katolicka w swojej działalności obejmowała również dziedziny życia społecznego, W 1930 r. powołano pod patronatem DIAK Katolicki Uniwersytet Robotniczy, którego celem było upowszechnienie oświaty i przybliżenie zasad nauczania społecznego Kościoła, co w środowisku robotniczym miało szczególne znaczenie, a także przygotowanie elit do pracy w organizacjach katolickich. Oprócz wykładów słuchacze uczestniczyli w zajęciach sekcji: Akcji Katolickiej, społecznej, charytatywnej i literackiej⁴³. DIAK organizował również Tygodnie Miłosierdzia, Tygodnie Trzeźwości, Tygodnie Społeczne, akademie związane z rocznicami i inne uroczystości o charakterze otwartym. Interesującym przedsięwzięciem były Dni Katolickie, podczas których omawiano aktualne problemy życia religijnego i duchowego diecezji. Na problemach klasy robotniczej i pilnych zagadnienia społecznych koncentrowały się zaś Tygodnie Społeczne, organizowane przy współudziale Katolickiego Uniwersytetu Robotniczego⁴⁴.

W celu lepszego rozeznania potrzeb społecznych i sprawnego prowadzenia działalności DIAK miał swoich przedstawicieli w Wojewódzkim i Miejskim Komitecie Opieki nad Dziećmi i Młodzieżą, Towarzystwie „Kropla Mleka”, Zarządzie Domów Noclegowych dla bezdomnych oraz w Towarzystwie Przeciwzembraczym. Podejmował także współpracę ze stowarzyszeniami zawodowymi: Kołem Prawników, Kołem Inżynierów, Kołem Lekarzy oraz Kołem Nauczycieli. W swym działaniu Akcja Katolicka zakładała apolityczność i niezależność od partii politycznych. Nie negowano jednak możliwości udziału w działalności politycznej poszczególnych jej członków. Formacja obywatelska i patriotyczna prowadzona przez Akcję Katolicką miała przygotowywać do działalności politycznej zgodnej z nauką Kościoła.

Interesująca inicjatywą było upowszechnienie wiedzy o rolnictwie i nowych metodach gospodarowania. Głównym środkiem działania były Konkursy Przynależenia Rolniczego, upowszechniane szeroko po 1928 r. Zespoły młodych rolników w ramach konkursu prowadziły uprawę określonych roślin lub hodowlę zwierząt. Ocenie poddawana była wiedza uczestników oraz uzyskane przez nich wyniki. Działalność ta przyczyniła się w poważnym stopniu do upowszechnienia wiedzy rolniczej⁴⁵. Przygotowaniu do działalności gospodarczej służył także ruch spółdzielczy, którego celem było nauczenie oszczędzania i

⁴¹ Por. AKDŁ, teczka nr 83/3, Okólnik nr 11/35, s. 4.

⁴² AKDŁ, teczka nr 83/2, s. 18–19.

⁴³ Por. K. Tomczak, *Katolicki Uniwersytet Robotniczy*, WDŁ nr 6, 1932, s. 281.

⁴⁴ Por. AKDŁ, teczka nr 84/Q, Sprawozdanie DIAK za rok 1936, z. 3.

⁴⁵ Por. AKDŁ, teczka nr 83/5, *Wykaz zespołów przynależenia rolniczego z 1934 r.*, s. 3.

roztropnego gospodarowania pieniędzmi oraz zaznajomienia z działalnością polskich instytucji finansowych⁴⁶.

Stowarzyszenia wchodzące w skład Akcji Katolickiej prowadziły również kursy i kółka zainteresowań, które pozwalały opanować podstawy różnych zawodów oraz dawały umiejętność prowadzenia gospodarstwa domowego. W tego typu działaniach przodowało KSK, przywiązując duże znaczenie do przygotowania młodych kobiet do ich przyszłych obowiązków. W innych kierunku rozwijało działalność KSM, włączając się w akcję „walki z analfabetyzmem książkowym”, prowadzoną przez Koło Polskiej Macierzy Szkolnej⁴⁷. Celem tej akcji była nauka pisania i czytania, prowadzona na kursach i przez nauczanie indywidualne, w które byli zaangażowani członkowie Akcji Katolickiej.

Instrukcja Episkopatu z 1934 r. uznała stowarzyszenia charytatywne za pomocnicze w stosunku do Akcji Katolickiej, wskazując jednocześnie na potrzebę ścisłej współpracy. Działalność charytatywna Akcji Katolickiej realizowana była poprzez przekazywanie części funduszy Stowarzyszenia na potrzeby biednych, organizowanie zbiórek charytatywnych, samodzielne bądź we współpracy ze stowarzyszeniami charytatywnymi. W działalności charytatywnej chodziło przede wszystkim o wyrobienie ducha miłosierdzia chrześcijańskiego i uwrażliwienie na potrzeby ubogich. Pauperyzacja została uznana za jedną z przyczyn deprawacji moralnej, Dobroczynność katolicka była traktowana jako pomoc duchowa i materialna. Miała ona obejmować starców, chorych, kaleki, sieroty. Polecano członkom Akcji Katolickiej zaangażowanie się na rzecz tworzenia parafialnych domów starców i ochronek oraz „biur nędzy wyjątkowej”, służących rozeznawaniu potrzeb najuboższej ludności⁴⁸.

Działania dobroczynne członków Akcji Katolickiej najlepiej przedstawiają konkretne przykłady. W 1936 r. oddziały KSK zorganizowały „Dzień Chorych”, gwiazdkę dla dzieci z rodzin ubogich oraz śniadania dla dzieci pierwszokomunijnych. Kobiety pomagały także matkom, niemowlętom, dzieciom w wieku szkolnym. KSK w Bełdowie kupiło i podarowało biednej rodzinie kozę. Oddział w Łęczycy prowadził wspólnie z „Caritasem” ochronkę, Oddział w parafii św. Józefa w Łodzi podarował ubrania komunijne dla dwudziestu dzieci. KSK przy parafii św. Wojciecha w Łodzi opiekowało się chorymi, którzy mieli przyjąć sakramenty święte. W Rzgowie kobiety zaopiekowały się kobietą umysłowo chorą, a w Żeroniach wysłały sto książek i dewocjonalia na kresy wschodnie. Oddział w Ujeździe opłacił koszty leczenia dziecka z ubogiej rodziny, a w Tomaszowie zaopiekowano się grupą inwalidów.

W marcu 1938 r. z inicjatywy KSK utworzono Referat Opieki Higieniczno-Lekarskiej przy Katolickim Stowarzyszeniu Kobiet Diecezji Łódzkiej. Zadaniem

⁴⁶ Por. AKDŁ, teczka nr 83/5, *Regulamin kółka oszczędzania SMP, 1930*, s. 1.

⁴⁷ Por. AKDŁ, teczka nr 83/3, *Okólnik*, nr 3/34, s. 3.

⁴⁸ Por. A. Roszkowski, dz.cyt., s. 167 n.

Referatu, w którego skład wchodził także lekarze jako członkowie współpracujący, była opieka lekarska w miejscowościach najbardziej zaniedbanych pod względem zdrowotnym. Prowadzono prelekcje z dziedziny higieny, pielęgnowania niemowląt oraz przygotowywano spośród członków Akcji Katolickiej pomocników lekarzy⁴⁹. Od czerwca do listopada 1938 r. działalność Referatu objęła 16 miejscowości, w których udzielono pomocy medycznej 345 osobom, bezpłatnie lub za symboliczną opłatą. Fundusze uzyskane za porady lekarskie przeznaczone zostały na zakup lekarstw dla najuboższych.

Interesującą inicjatywą było także powołanie Katolickiej Rodziny Społecznej, której celem było tworzenie wspólnot złożonych z kilku rodzin. Rodziny miały sobie wzajemnie pomagać poprzez wspólną troskę o swoje potomstwo oraz dzielenie się doświadczeniami wychowawczymi. Struktura ta wspierała działalność żłobków i przedszkoli oraz świetlic dla dzieci w wieku szkolnym, uczestniczyła w przygotowaniu dzieci do Pierwszej Komunii świętej⁵⁰. Grupą charytatywną w ramach Akcji Katolickiej było również Stowarzyszenie Cyrenejczyków, skupiające mężczyzn pochodzących z kręgów inteligencji. Celem była „pomoc z serca, ulżenie czyjejś niedoli, bez wywyższania się czy dopominania się o pieniądzu, czy podziękowania, [...] pomoc wszystkim potrzebującym bez różnicy rasy, klasy, wyznania, stanu posiadania”⁵¹.

Przedstawione powyżej wybrane inicjatywy charytatywne, podejmowane przez Akcję Katolicką, samodzielnie lub we współpracy z innymi stowarzyszeniami, nie mogły sprostać wszystkim potrzebom. Wśród członków Stowarzyszenia dojrzała świadomość potrzeby działań zorganizowanych, zmierzających do „tworzenia nowych warsztatów pracy, do włączania ludzi zbędnych w organizm gospodarczy, do przetwarzania mentalności polskiej w ogniu twórczej pracy i wychowania katolików rzeczywistych, żyjących pełnią życia nadprzyrodzonego, nie ulegających pokusie materializmu, a jednak twórczych i na polu gospodarczym”⁵².

Działalność Akcji Katolickiej w diecezji łódzkiej miała na celu wychowanie katolików świeckich do apostołstwa w trudnych i złożonych warunkach społecznych regionu łódzkiego. Świadomi swej wiary katolicy świeccy, wyposażeni w odpowiednią wiedzę i doświadczenie, mogli przeniknąć do wszystkich środowisk życia kościelnego i społecznego. Stowarzyszenie w krótkim, bo zaledwie dziesięcioletnim okresie działalności w diecezji łódzkiej, zdołało uformować grupę laikatu świadomie uczestniczącego w życiu Kościoła i społeczeństwa. Akcja Katolicka budowała także wspólnotowy charakter społeczności parafialnych. Opierając się na współdziałaniu duchownych i świeckich, uczyła

⁴⁹ Por. AKDŁ, teczka nr 83/2. *Regulamin Referatu Opieki Higieniczno-Lekarskiej przy KSK Diecezji Łódzkiej*, s. 1.

⁵⁰ Por. AKDŁ, teczka nr 83/2, *Powołanie katolickiej Rodziny Społecznej*, s. 1.

⁵¹ AKDŁ, Teczka nr 83/3, *Stowarzyszenie „Cyrenejczyków”*, s. 1.

⁵² A. Niesiołowski, *Akcja charytatywna a samopomoc społeczno-gospodarcza*, WDŁ, nr 3, 1939, s. 144.

obie te grupy przełamywać wzajemne bariery i uprzedzenia i podejmować współpracę dla dobra Kościoła.

WNIOSKI Z PRZESZŁOŚCI I PERSPEKTYWY

Skromny jubileusz 10-lecia Akcji Katolickiej w naszej archidiecezji, jak każdy jubileusz, jest czasem składania Bogu dziękczynienia za jego dary i łaski, czasem radości z tego, co otrzymaliśmy. Być może nasza radość, gdy patrzymy wstecz, nieco przygasa, może zniechęciły nas problemy, niezrozumienie, zmęczenie, ostygł zapał. Jubileusz, jak nam powtarzał Jan Paweł II, stanowi także okazję do rachunku sumienia, do rozliczenia się przed Bogiem i ludźmi z minionych lat. Aby na nowo rozbudzić zapał apostołski, gorliwość i zatroskanie o Kościół, należy przywołać słowa Chrystusa, tak często powtarzane na progu III tysiąclecia chrześcijaństwa przez Jana Pawła II: „Wypłyn na głębie!” . Wypłynmy na głębie, to znaczy spojrzmy ponad nasze ograniczenia i trudności, ponad nasze słabości i zniechęcenia. Wypłynmy na głębie i zauważmy dobro wokół nas, które w naszych parafiach dokonało się dzięki Akcji Katolickiej. Zauważmy, że w wielu parafiach jesteśmy być może jedynymi środowiskami ludzi świeckich, którzy współpracują z kapłanami, choć czasem ta współpraca przypomina drogę pod wiatr, że jesteśmy jedynymi, być może, środowiskami świeckich, aktywnymi w parafii, którzy nie liczą na zaszczyty i polityczne profity, pracując dla dobra Kościoła.

Jest jeszcze jeden wymiar tego skromnego jubileuszu. Akcja Katolicka powstała z pragnienia serca i przynaglenia Jana Pawła II. Dziś, gdy Jan Paweł II odszedł do domu Ojca, nam pozostało do zrealizowania jego dziedzictwo, dobro, które pozostawił. Podtrzymanie i rozwój Akcji Katolickiej jest wypełnieniem części testamentu Jana Pawła II. Podjęcie tego zadania leży w naszych rękach, zależy od naszej gorliwości, poświęcenia, czasu, pomysłów, wreszcie od naszej współpracy z Bożą łaską. Od tego zależy jak zaistniejmy jako Akcja Katolicka w naszych parafiach, czy będziemy otwarci na nowych członków, czy włączymy się aktywnie i w życie parafii.

Przytaczane wyżej zadania, jakie wyznaczali Akcji Katolickiej pasterze Kościoła w II Rzeczypospolitej, pozostają nadal aktualne. Odnowa religijno-moralna stanowi także dzisiaj zadanie niezwykle ważne zadanie dla Kościoła jako wspólnoty Ludu Bożego. Wydaje się, że takie soborowe rozumienie Kościoła jako wspólnoty wiary, liturgii i miłości braterskiej nie jest wśród polskich katolików dostatecznie upowszechnione i ugruntowane. Przynależność do Kościoła mierzy się nader często wyłącznie spełnianiem określonych praktyk religijnych, zachowaniem pewnych tradycji, zwyczajów, w mniejszym zaś stopniu odpowiedzialnością za Kościół i zaangażowaniem w jego apostołską działalność. Trudno się zatem dziwić, że fałszywy obraz Kościoła upowszechniany przez pewne środki przekazu znajduje licznych odbiorców. Akcja Katolicka, skupiając katolików

świeckich i realizując określone programem cele, ma niezwykle ważne zadanie ugruntowania wśród wiernych obrazu Kościoła jako wspólnoty i rozbudzenie odpowiedzialności za jego misję ewangelizacyjną.

Fundamentem działania liderów Akcji Katolickiej dziś, podobnie jak w latach międzywojennych, powinna być pogłębiona wiara. Wynika stąd potrzeba stałej religijnej formacji jej członków. Można zatem mówić o włączeniu się współczesnej Akcji Katolickiej w dzieło „nowej ewangelizacji”. Pogłębieniu życia sakramentalnego, wiedzy religijnej i apostołskości tożsamości służą spotkania formacyjne w Parafialnych Oddziałach Akcji Katolickiej, okresowe dni skupienia, udział w życiu parafii.

Innym ważnym i aktualnym zadaniem, pozostawianym w testamentie duchowym przez Stowarzyszenie z lat międzywojennych, jest upowszechnienie katolickiej nauki społecznej i zawartych w niej propozycji przebudowy życia społecznego, stosując zasady dobra wspólnego, pomocniczości i solidarności. Owocem reform, jakie dokonują się w Polsce, nie może być kapitalizm w jego XIX-wiecznej postaci. Należy dążyć, jak wielokrotnie przypomina Jan Paweł II i polscy biskupi, do budowy społecznej gospodarki rynkowej i państwa prawa.

Akcja Katolicka dziś, podobnie jak przed wojną, może być także skutecznym sposobem aktywnego zaistnienia katolików świeckich w życiu społecznym. Nie chodzi tutaj jednak o formy działania właściwe partiom politycznym, ale o kształtowanie opinii publicznej i wywieranie w ten sposób wpływu ma decyzje sprawujących władze na różnych poziomach, od wójta i burmistrza aż po prezydenta, szczególnie wówczas, gdy są one sprzeczne z zasadami wiary i moralności chrześcijańskiej. Skuteczne wypełnienie tego zadania i włączenie różnych grup społecznych wymaga apolityczności Akcji Katolickiej.

Działalność Akcji Katolickiej w latach międzywojennych nie była drogą uslaną różami, pasmem sukcesów i zaszczytów, ale drogą pracy podstawowej, od parafii poczynając, na strukturach ogólnokrajowych kończąc. Pracy trudnej, nie zawsze cieszącej się zrozumieniem, nie nastawionej na masy, ale raczej na formowanie katolickich elit. Pragnąc zachęcić członków Akcji Katolickiej do dalszej wytrwałej działalności i nie zrażania się niepowodzeniami, abp Adam S. Sapieha z Krakowa zwracał się słowami, które brzmią bardzo aktualnie i mogą również do członków Akcji Katolickiej w diecezji tarnowskiej i w całej Polsce być skierowane: „By nadzieje, jakie pokładamy w apostołstwie chrześcijańskim, mogły się urzeczywistnić, katolicy winni sobie ofiarnie postawić zadanie, że na wzór naszego Mistrza trzeba nam być w robocie wytrwałymi, nie zrażać się trudnościami, jakie zawsze spotykają wszelką pracę poważną, a tym bardziej tak sprzeczną z namiętnościami ludzkimi i duchem tego świata”⁵³. Mówiąc krótko – chrześcijańskie świadectwo czasem wymaga ofiar.

⁵³ Tamże, s. 59.